սական ընկերութիւնը, որի սրբազան պարտաւորութիւնը պէտք է լինի գիւղատնտեսութեան վերաբերեալ հարկաւոր տեղեկութիւններ տարածել ժողովրդի մէջ ու նպաստել գիւղատնտեսական զբաղմունքների ծաղկելուն, ցայժմ շատ քիչ է արած յօգուտ այս պարտաւորութեան. Նա բաւականացած է այդ տեղեկութիւնները ընկերութեան նիստերի մէջ կարդալով և կամ այս նիստերի արձանագրութիւնները հրատարակելով, (ի հարկէ ռուսաց լեզուով) կարծելով, որ գիւղական ժողովուրդը արդէն կարող է այնտեղից քաղել իրան հարկաւոր տեղեկութիւնը: Մեր պարբերական թերթերի մէջ էլ, ճշմարիտ է, երբեմն պատահում են կցկտուր տեղեկութիւններ շերամապահութեան վրա, բայց և նոքա շատ հեռի են իրանց նպատակին ծառայելուց:

Ահա այս հանգամանքներն աչքի առաջ ունենալով, ես մի առանձին բաւականութիւն եմ համարում նկարագրել մեր երկրի շերամապահութիւնը իր բոլոր մանրամասնութեամբ և ապա, ըստ չափու կարողութեան, ցոյց տալ նորա թոյլ ու թերի կողմերը և մի և նոյն ժամանակ հաղորդել այն մասնաւոր տեղեկութիւնքը, որոնք, իմ կարծիքով, կարող էին օգտակար լինել այս զբաղմունքի մէջ, յուսալով որ իմ այս թոյլ գրուածքը առիթ կը լինի հանդէս դուրս գալու գործին առաւել հմուտ անձանց, առաւել հիմնական տեղեկութիւններով:

Այստեղ ես հարկաւոր եմ համարում միանգամ և եթ յայտնել ընթերցողներին, որ այս նկարագրութեան համար ես աչքի առաջ եմ ունեցած միմիայն Օրդուբաթի վիճակը և որ ես այս գործի մէջ ամենայն ճշմարտութեամբ պիտի հետևեմ մեր գիւղացուն, զանց չառնելով մինչև անգամ և նորա նախապաշարմունքները:

Շերամապահի առաջին հոգացողութիւնը լինում է շերամի (տրրնշումի ձիձուի, որդնի) սերմ ձեռք բերելը: Մինչ յիսունական թուականների վերջը մեզանում, Օրդուբաթի վիճակում, իւրաքանչիւր շերամապահ ինքն էր իր համար սերմ հանում տեղական շերամից, բայց շերամի հանրածանօթ հիւանդութիւնը յայտնվելուց յետոյ ժողովուրդը ձեռք վեր առաւ այդ բանից: Այդ այն ժամանակն էր, երբ եւրոպացիք, գլխաւորապէս իտալացիք ու Ֆրանսիացիք, շերամի հիւանդութեան պատճառաւ այստեղ ու այնտեղ էին ընկել առողջ սերմեր ձեռք բերելու: Այդ իտալացիք ու Ֆրանսիացիք հասան մինչև Օրդուբաթի վիճակն էլ, ուր տեղական շերամի արժանաւորութիւնները տեսնելով, սկսեցին գայթակղեցուցիչ գներով առնել սերմը ժողովրդից: Միամիտ գիւղացիները ամենայն սիրով վաճառում էին իրանց սերմը այդ փռանգներին, առանց հոգալու իրանց ապագայի համար: Շուտով այդ ժամանակ երևում է հիւանդութիւնը և տեղացիք իրանք ստիպված՝ ընկնում են դանէ դուռ: Սոքա սկսան սերմ բերել տալ երբեմն Մօսկվայից (իտալական տեսակից), երբեմն Նուխուց (ճապօնական տեսակից) և ի վերջոյ Խորասանից, որտեղի սերմը փոքր առ փոքր համարեա բանեց բոլոր մնացեալ տեսակների տեղը: Վերջին երկու տարիներումս սկսեցին սերմ տանել տալ և Թիֆլիսից, գիւղատնտեսական ընկերութիւնից (Թիֆլիսի շրջականերում պահած իտալական տեսակից): Այսպէս այս րոպէիս խառը պահում են և ճապօնական տեսակը, (սակաւ) և իտալական տեսակը, իսկ մեծ մասամբ դարձեալ Խորասանի տեսակը: Սակայն այս բոլոր տեսակները արժանաւորութեամբ խիստ ստոր են տեղական հին տեսակից, որի մասին ցայժմ ևս գիւղացիք մեծ դառնութեամբ են յիշում, ատում և անիծում են անդադար խեղճ փռանգներին, որ, իբր թէ, պատճառ եղան իրենց տեղական տեսակի փչանալուն:

Պահելի սերմի չափը կախված է իւրաքանչիւր գիւղատնտեսի ունեցած թթենիների քանակութիւնից, որոնց տերևներովը սնուցանում են շերամներին: Թթենիների պահելը շերամապահի համար մի առանձին հոգացողութիւն է կազմում և այգիների մեծ մասը նուիրված են այդ բոյսերին: Շերամի համար բանեցնում են սովորաբար չը պատուաստած թթենու տերևը: Ահա և սրանց մշակելու եղանակը: Թթի սերմը ցանում են առանձին պատրաստած ածուների մէջ, բուսած տունկերը իրանց տեղում թողնում են մի կամ երկու տարի և երբ նոքա բաւականաչափ աճում են, այդտեղից հանում ու առանձին առանձին, միմեանցից կանոնաւոր հեռաւորութեամբ, տնկում են թթենիների համար նշանակած գետնի վրա (թթօք, թոխմաչա), ուր և նոքա սկսում են աճել: Մի քանի տարից յետ այս տունկերի վերի մասը կտրում են, հողից մի սաժենաչափ բարձրութեամբ, որով տունկը սկսում է բարակ ճիւղեր (չիվ) արձակել և ահա այդ ճիւղերի տերևներով էլ կերակրում են որդներին:

Շերամապահը շատ լաւ գիտէ թէ իր ունեցած տերևը որքան սերմ կարող է պահել և այդ պահած սերմի քանակութեամբն էլ չափում է թթենիներով բռնած գետինը. օրինակ, ասվում է, այս ինչ անձը ունի այսքան խոխլատեղ, կամ դգլատեղ թթենիներ:

Ունեցած թթենիների համեմատ պահելի սերմի քանակութիւնը լինում է մի քանի զօլոտնիկից մինչև մի ֆունտ և աւելի: Առաջներում, քանի տեղական սերմը կար, սերմը բոլորովին կշռի տակ չէր ընկնի, այլ պարզապէս կը չափվէր մի ոչ և իցէ չափով, մատնոցով, թասով (սուրճի գաւաթի ձևով մետաղեայ կամ կաւէ փոքրիկ գաւաթներ), կամ դրգալով (սեղանի հասարակ փայտէ դրգալ): Այս մասին է մեր գիւղացուհիների այժմեան խօսքը, թէ «քանի սերմը կշռի տակ ընկաւ, որդնի օգուտն էլ վերացաւ»,— ահա և ինչով բացատրվում է մերայնոց այնքան չսիրելը խեղճ եւրոպացիների վրա:

Վաղօրօք շերամի սերմը ձեռք բերելով, նորան պահում են զով տեղերքում, գլխաւորապէս գետնայարկերում (սարդաբում): Սերմը ածում են մի ոչ և իցէ նուրբ կտորից կարած քսակի մէջ, որը շատ անգամ ընդմիջանց կարելով երկու կամ երեք մասերի են բաժանում, որպէս զի առաւել լաւ ապահով լինի տաքութիւնից: Քսակները, ի հարկէ, պէտք է բարձրից կախած լինեն, որպէս զի մկներ ու այլ միջատներ չը կարողանային նորանց հասնել:

Երբ թթենու տերևները բացվելու մօտ լինեն, արդէն ժամանակ է շերամի սերմը ձեռք առնել կենդանացնելու համար: Այս լինում է սովորաբար ապրիլի սկզբներում: Յառաջ քան կենդանացնելու սկսելը, սերմը ցուրտ ջրով լուանում են, թէ փուչերը ջոկելու և թէ խառը եղած աւազ կամ այլ աղտոտութիւնքն ջոկելու նպատակաւ: Գիւղացուհին այս օրի համար ընտրում է գըլխաւորապէս Աւետման օրը, ապրիլի 7-ին, և այս բանի համար էլ նա վաղօրօք, գնա Ջըրօրհնէքից, օրհնուած ջուր է պահում: Լուանալուց յետոյ սերմը չորացնում են թոյլ արևի տակ կտաւի կամ ափսէի վրա:

Շերամների կենդանացնելու համար սերմը պէտք է տաքութեան ազդեցութեան ենթարկել և դրա համար այսպէս են վարվում. սերմը հասարակ կտաւի մէջ ածելով՝ դնում են վերմակի կամ այլ չորեղէնի տակ, սենեակի մէջ: Որպէս զի սերմը նիւթերի տակ չը ճնշվի, սովորաբար նրա վրայից մի մաղ կամ մի այլ անօթ են դնում և յետոյ ծածկում, և կամ ձեռքի կողովի մէջ փոքր բուրդ են լցնում, սրա վրա դնում են սերմի կտաւը և ապա կողովը ծածկում չորերով: Մեր ջերմեռանդ գիւղացուհին չէ մոռանում սերմի մէջ գցել պատարագի նշխարքից մի կտոր, կամ մի երկու հատիկ ցորեան, որպէս զի շերամի վրա էլ լինի Աստուծոյ օրհնութիւնը: Շատ անգամ էլ սերմի մէջ նա ձգում է ոսկի, կամ գոնէ արծաթէ մի դրամ: Որպէս զի տաքութիւնը հաւասարապէս ներգործէր սերմի վրա, ամենայն օր նրան բանում և խառնում են ձեռքով: Տաքութիւնը սաստկացնելու համար աւելացնում են վրայի շորը և երբեմն էլ սերմը ծոցի տակ են առնում: Գիւղացուհին սրբազան պարտաւորութիւն է համարում Աւագ հինգշաբթի օր սերմը իր հետ եկեղեցի տանել ծոցումը դրած:

(Կը շարունակուի)

ՆԱՄԱԿ ԱԼԷՔՍԱՆԴՐԱՊՕԼԻՑ

Հաւիճու վանք, 9 ապր.

Երբ մենաստանիս դպրոցի գեղջուկ աշակերտաց ներկայութեամբ կը կարդայի լրագրոյդ էջերում տպված Վասպուրականին վերաբերեալ սըրտակէզ գրուածները՝ շատ խորը ազդեցին նոցա սրտերում և նոյն րոպէին ինքնայորդոր հանգանակեցին տասն րուբլի և այս չնչին լուման յանձնելով ձեր ազգօգուտ տնօրէնութեան, կը փափագին տեսնել իրանց անունները լրագրոյդ էջերում.

Բայպուրդցեանց Ս. 1 ր., Տէր-Անտօնեանց Անտոն և Յովհաննէս 1 ր. 50 կ., Տէր-Յակովբեան Գարեգին 1 ր., Տէր-Յովսէփեան Սարգիս 50 կ., Տէր-Մկրտչեան Պետրոս 50 կ., Թորոսեան Անդրէաս 60 կ., Տէր-Պետրոսեան Գալուստ 50 կ., Տէր-Մկրտչեան Յովհաննէս 50 կ., Մարտիրոսեան Պետրոս 50 կ., Ազատեանց Թադէոս 50 կ., Սանոսեանց Յակովբ 40 կ., Տէր-Գրիգորեան Ռուբէն 50 կ., Բմբուլեանց Յակովբ 40 կ., Սանոսեանց Խաչատուր 30 կ., Տէր-Մարտիրոսեանց Մովսէս 20 կ., Տէր-Գրիգորեան Յարութիւն 20 կ., Տէր-Յակովբեան Գրիգոր խղճուկ աշակերտցի 10 կ., Մխիճեանց Սիմէօն 50 կ., Մարտիրոսեան Գէորգ 20 կ., հւր Հ. Համբարձումեանց 20 կ. Ընդամենն 10 րուբլի.

Սրապիոն Բայպուրդցեանց

ՆԱՄԱԿ ՇՈՒՇՈՒՑ

18 մարտի

Սաստիկ թանգութեան, հիւանդութեանց և ցրտերի հետևանքը եղաւ քաղաքիս մէջ քաղցածութիւն գցելը: Թանգութիւնը օրէցօր սաստկանալով և եղանակը անսահման ցրտելով, դժբաղդ շուշեցի աղքատներին ձգեց վերջին թշուառութեան մէջ: Զրկված վերջի կոպէկներից, տան կահ կարասիքից և կայքից թշուառ քաղցածները մնացին յուսահատութեան մէջ: Ինչպէս տեղեկանում ենք արժանահաւատ աղբիւրներից, մինչև անգամ գտնվել են այնպիսի ընտանիքներ, որոնք մսխելով իրենց վերջի ունեցած չունեցածը, մնացել են երեք չորս օրով քաղցած տանը վեր ընկած:

Եթէ կը ներէք, ընթերցող, կը պատմեմ ձեզ այժմ Շուշու չքաւոր ընտանիքներից մի պատկեր, որին ականատես են եղել մեր երիտասարդներից մի քանիսը: Երևակայեցէք ձեզ մի ընտանիք-

---

կարդաց մեղադրական ճառը, որի մէջ գլխաւորապէս յայտնեց այն միտքը, թէ—«Մշակի» մէջ տպվել են լուրեր և զանազան նկատողութիւններ առանց ցենզօրի թոյլտուութեան,—այդ մի ապացուցված փաստ է, որին չէ ուրանում ինքը պ. խմբագիրը և հաստատում էին վկաները: Բայց ինչ որ վերաբերում է այն հանգամանքին, որ «Մշակի» պ. խմբագրի և ցենզօրի մէջ եղել է փոխադարձ համաձայնութիւն կամ հաւատարմութիւն,—այդ յարաբերութիւնները ցենզօրի և խմբագրի մէջ,—սուդի քննութեանը չեն վերաբերում, և խնդրեց սուդին, համաձայն քրէական օրէնքների 1024 յօդուածի, ենթարկել պ. Արծրունուն բանտարկութեան պատժի:

Պ. Արծրունին իր պաշտպանողական ճառի մէջ պատասխանեց, թէ իր և ցենզօրի մէջ եղած յարաբերութիւնները գլխաւոր կէտն է, որի վրա պէտք է սուդը դարձնէ իր առանձին ուշադրութիւնը: Ասաց, թէ առանց փոխադարձ հաւատարմութեան ցենզօրի և խմբագրի մէջ ոչ միայն դժուարին է, այլ մինչև անգամ անկարելի է հրատարակել մի ամենօրեայ թերթ: Եւ ինքը այդ հաւատարմութիւնը վայելում էր ոչ միայն այժմեան ցենզօրի ժամանակ, այլ նրանից շատ առաջ, միւս ցենզօրների ժամանակ ևս, և երբէք դէպի չարը գործ դրած չէ: Եւ աւելացրեց, թէ ինքը այդ խօսքերը ասում է ոչ թէ իրան արդարացնելու և ցենզօրին մեղադրելու նպատակով, այլ մի ամենօրեայ թերթ հրատարակելու համար բոլորովին անհրաժեշտ է, որ ցենզօրի և խմբագրի յարաբերութիւնների մէջ լինէր համբերատարութիւն, որը ինքն ըստ ինքեան բղխում է ցենզօրայի հիմնարկութեան անկատարելութիւնից կամ անձեռնհասութիւնից: Վերջին միտքը պ. Արծրունին բացատրեց նրանով, որ շատ անգամ ցենզօրը ջնջում է թերթի միջից տողեր, էջեր և երբեմն ամբողջ յօդուածներ: Այդ տեղերը լրագրի մէջ բաց չը մնալու համար պէտք է մի նոր նիւթով լցնել, որովհետև լոկ կէտեր դնել, կամ բոլորովին բաց թողնել՝ նոյնպէս արգելվում է ցենզօրից: Ուրեմն պէտք է լցնել անմեղ լուրերով և նկատողութիւններով: Այդ վերջինները կրկին ուղարկել ցենզօրի մօտ և նրանից թոյլտուութիւն խնդրել շատ դըժուարին է, որովհետև, թէև ցենզօրը գիտէ, որ համարի միջից ջնջել է այս և այն տողերը, և գիտէ, որ այն տեղերը լցնելու համար նոր նիւթեր պէտք են, բայց իր տանը չէ նստում և չէ սպասում մինչև նիւթեր բերելն և նրան ցոյց տալն: Բացի դրանից, այդ այնքան ժամանակ կը խլէր, որ հազիւ թէ կարելի կը լինէր իր ժամանակին թերթը հրատարակել: Կան և ուրիշ շատ հանգամանքներ, ասաց պ. Արծրունին, որոնք հարկադրում են ցենզօրին հաւատալ խմբագրին ոչ միայն լրագրի մէջ բաց մնացած տեղերը լցնել անմեղ լուրերով, այլ հրատարակել ամբողջ համարներ առանց ցենզօրի նախապէս քննութեան: Եւ այդ հաւատարմութիւնը միշտ տուած է եղել իրան. թէև այդ մասին պատրաստի գրաւոր ապացոյցներ չունի, բայց եթէ գիտենար, որ պ. Մէլիք-Մերաբովը պիտի ժխտէր այդ, ինքը, պ. Արծրունին կը բերէր իր հետ մի ամբողջ հակ թղթերի, որոնք կապացուցանէին, որ այդ այդպէս է եղել: Եւ անկարելի է, որ այլ կերպ լինէր, ասաց պ. Արծրունին, որովհետև երբեմն ցենզօրը հիւանդ է, երբեմն տանը չէ գտընվում, երբեմն քաղաքից բացակայ է,—բայց խըմբագիրը համբերել չէ կարող, պէտք է թերթը իր ժամանակին դուրս գայ,—և յիշեալ հանգամանքների պատճառով, ինքը ցենզօրը ստիպված է հաւատալ խմբագրին, որ նա հարկը պահանջած ժամանակ, ոչ միայն լցնէ իր թերթի բաց մնացած տեղերը անմեղ լուրերով, այլ մինչև անգամ ամբողջ համարներ հրատարակել առանց ցենզօրայի: Եւ այդ փոխադարձ հաւատարմութիւնը կար իր և պ. Մէլիք-Մերաբովի մէջ, մինչև այն ժամանակը, քանի իրանց անձնական յարաբերութիւնները լաւ էին: Բայց առանց իր կողմից մի առիթ տալու, պ. Մէլիք-Մերաբովը սկսեց այնուհետև խիստ վարվել, որից առաջ եկան անհամաձայնութիւններ: Եւ ինքը դրանից յետոյ քանիցս անգամ նամակով դիմեց պ. Մէլիք-Մերաբովին, խնդրելով, որ իրան ցոյց տայ մի ուրիշ ելք, թէ արդեօք ինչպէս պիտի վարվի, երբ համարի մէջ բաց տեղեր են մնում: Բայց պ. Մէլիք-Մերաբովը նրան ոչինչ չը պատասխանեց, և ինքը, պ. Արծրունին, ստիպված եղաւ գանգատվել գլխաւոր կառավարութեան նաչալնիկ պ. Ստարասելսկուն: Իսկ ինչ որ վերաբերում է պ. Մէլիք-Մերաբովի այն խօսքերին, թէ տեղային ռուս լրագրներից արտատպելը միայն թոյլ տրված է եղել պ. Արծրունուն, վերջինս պատասխանեց, թէ տեղային ռուս լրագրների և հայ լրագրութեան վերաբերութեամբ ցենզօրայի կողմից տիրում է այնքան անհամաձայնութիւններ, որ մի յօդուած, որ թոյլ էր տրված ռուս լրագրին տպել, նոյնը հայ լրագրին արգելվում է, և ընդհակառակն: Բացի դրանից, ասաց պ. Արծրունին, թէ իր լրագիրը չէ կազմում միայն քաղուածքներով ռուս լրագրներից, նրա մէջ տպվում են ըստ մեծի մասին ինքնուրոյն խմբագրական յօդուածներ:

Այս բոլորից յետոյ սուդը հարցը պարզված համարեց և նիստը ընդհատվեց: Դատաւորները առանձնացան և քանի րոպէից յետոյ յայտնեցին հետևեալ վճիռը. քրէական օրէնքների 1029 յօդուածի համեմատ ենթարկել պ. Արծրունուն 50 րուբլի տուգանքի, իսկ եթէ չը կարողանայ վճարել, ենթարկել 10 օրվայ կալանաւորութեան: Պ. Արծրունին գոհ չը մնաց և խնդրեց տալ իրան վճռի պատճէնը ապելացիա տալու համար:

***

հայրը անդամալոյծ, կինը հիւանդ, երկու զաւակները ծաղկից պառկած առանց կրակի, ճրագի, հացի ու ջրի, խրճիթի մուտքը ձիւնով ծածկված, առանց մէկի կարեկցութեան և օգնութեան այսպէս երեք օր վայր ընկած։ Այս այսպիսի թշուառ և աղետալի տեսարանների անհամբ ականատես լինելով, մեր երիտասարդութիւնը չը կարողացաւ էլ աւելի անտարբեր մնալ դէպի մարդկային պահանջները, այլ դրդված նոյքին զգացմունքից և մարդասիրութիւնից, շտապեց քաղաքիս մէջ հանգանակութիւն բանալ, որպէս զի ժողոված գումարով ալիւր առնեն, հաց թխեն ու չքաւորներին ձրի բաժանեն։ Երկու րոպէում այս մտադրութիւնը իրագործվեց. ընտրվեցան երիտասարդ վաճառականներից հինգ հոգի, որոնք են՝ Անդրէաս Գասպարեանց, Համբարձում Խըլըաչեանց, Միքայէլ Գափիեանց, Միքայէլ Ղուկասեանց և Իսահակ Ղահրամանեանց և որոնց յանձնվեց հանգանակութիւն բանալ։ Հինգ օր չը կայ, որ սկսվել է հանգանակութիւնը և ժողոված է աւելի քան 1500 ր.։ Այն օրը, որ բացվեց հանգանակութիւնը՝ նրա միւս օրից քաղաքային հրապարակում սկսվեց անճար չքաւորներին իւրաքանչիւրին օրական մի մի ֆունտ ձրի հաց բաժանվելը։ Այս րոպէիս 150 ընտանիք աւելի քան 800 հոգի ձրի կերակրվում են և յուսով ենք, որ կարող են կերակրվել մի քանի ամիսներ և եթէ նուիրատուութիւնները այսպէս առատ շարունակվեն, գուցէ մի ամբողջ տարի էլ։

Պարտք եմ համարում հրապարակաւ, ինչպէս նուիրատու պարոններին, նոյպէս և այդ գործող ու աշխատող երիտասարդներին մեր խորին շնորհակալութիւնը յայտնել։ Քիչ ուշադրութեան արժանի չէ և արհեստաւոր երիտասարդների օգնութիւնը։ Ամեն կիրակի օրերը դուրս են գալիս քաղաքային հրապարակը և հաց ծախողներից ամեն մէկը իր ույժի համեմատ առնում է հաց պուղը 9 կոպէկով և աղքատներին 5 կոպէկով բաց թողում։ Այսպէս ամեն մէկը չէ խնայում իր օգնութիւնը քաղցածութեան և թանգութեան առաջը առնելու համար։ Խրատունք եմ տալիս ինձ ասել. կեցցէ Շուշու հայ երիտասարդութիւնը, կեցցէ և հայ անուան միշտ արժանի լինի։

Բայց եթէ մի քիչ ուշադրութեամբ նայենք մեր չուրջը, անպատճառ կը համոզվենք, որ միայն թանգութիւնը չէր Շուշու այս թշուառ օրը գցողը՝ բնական հարուածը մի կողմից և մարդկային վայրենի արարմունքը միւս կողմից միմեանց հանդիպելով, ձեռք ձեռքի տուին և այս աղէտալի օրը ձգեցին ուտեստների կողմից առատ և հարուստ Շուշին։ Թանգութիւնը, զանազան հիւանդութիւնները, սաստիկ ցրտերը, անխնայ մահը, մեր թշուառական մի քանի անողորմ վաճառականների չահասիրութիւնը, կալուածատէրերի անաստուածութիւնն էին գլխաւոր առիթները, որ մեզ այս օրը հասցրին։ Ո՞վ կարող էր մի երկու տարի սրանից առաջ նախագուշակել, թէ Շուշին պուղը 4 րուբլ ալիւր կը տեսնէ, ո՞վ կը համարձակվէր ասել, թէ Շուշին, այս ուտեստների առատ երկիրը, մի օր ստիպված կը լինի քաղցածութիւն հրատարակել և, ճշմարիտ, եթէ ցրտերը այսպէս մի երկու շաբաթ շարունակվին և մեզ ուրիշ երկիրներից ալիւր չը հասցնեն և մեր կալուածատէրերը չը մեղմացնեն իրենց սրտերը, այն ժամանակ ժողովրդի վիճակը բոլորովին անտանելի կը լինի։ Բոլոր պաչարեղէնների գները քառապատիկ, հնգապատիկ իրենց սովորական գներից բարձրացել են։

Վաճառականական ընկերութեան անդամները, որոնք Բագուից ալիւր էին բերել տալ, որպէս զի Շուշում էժան գնով ծախէին, կարծես, զղջացին իրենց խոստումը մինչև վերջը շարունակել. չուտով բաժանվեցան զանազան կուսակցութիւնների և սկսեցին գործը առաջ տանելու փոխանակ յետ տանել և աւելի վնասել։ Ասում են մի վաճառական պ. Յ. Դ., որի վրա կասկածում են, թէ մեծ քանակութեամբ ցորեն ունի, նա է աւելի խառնում գործը. միշտ կռիւներ և անբաւականութիւններ է բարձրացնում և ստիպում է, որ հացի ֆունտը աղքատներին 5 կոպէկ ծախելու փոխանակ 8 կոպէկով ծախեն։ Լսում ենք նոյնպէս, որ վաճառականական ընկերութեան բոլոր անդամները էլ չեն խառնվում այս գործի մէջ, բացի պ. պ. Մինաս Խունեանցը, Սահակ Թադէոսեանց և Արտէմ Ագամեանցը։ Մեծ. Միրզաջան Գաւուականեանցն էլ իր սեփական ալիւրից իր տանը հաց է թխել տալիս և չքաւորներին էժան գնով ծախում։ Մեզ հաւատացնում են, որ վաճառականների բարեգործական ընկերութիւնը, որը Բագուից ալիւր էր բերել տուել, և որի մասին թէ «Մշակում» և թէ այլ պարբերական թերթերում իր ժամանակին խօսվել էր, փոխանակ վնաս անելու, բաւականին աշխատանք է վեր առել. եթէ այս մեր լսածը ճշմարիտ է, ուրեմն ասենք. կեցցեն մեր ճարպիկ ու բարեգործ վաճառականները։

Գիւղերից նոյնպէս պակաս վատ լուրեր չենք լսում. կենդանիների սաստիկ հիւանդութիւն և կոտորվածք է։ Զարմանալին այն է, որ գիւղացիները այս թանգութեան ժամանակը փոխանակ կենդանիների մսով կերակրվելու, մորթում են նոցա և միսը աղ տալի, որ պահեն մինչև պասի վերջանալը ու յետոյ ուտեն։ Ցանկալի էր իմանալ, ինչ են մտածում սրա մասին մեր հոգևորականները. արդեօք թոյլ կը տան նոցա պաս ուտել, թէ կը հրամայեն էլի շարունակել պաս պահելը։

Այս րոպէիս նահանգապետից լուր ստացվեց, որ կառավարութիւնը ընդունել է չուչեցիների խնդիրը և թոյլ է տուել արքունական շտեմարանից 300 պուդ ալիւր վեր առնել, այն պայմանով, որ հինգ տարուց յետոյ քաղաքը էլի նոյն քանակութեամբ ալիւր վերադարձնէ կառավարութեանը։ Վճռել է նոյնպէս քաղաքային դրամից, որ պետական բանկումն է, 5000 րուբլի ևս վեր առնել ալիւր գնելու համար։

Արցախեցի

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

Աշտարակ, 15 ապրիլի

Բաւական չէ մեր հայ եղբայրներից շատերի բարոյական պէտքերից զրկված լինելը, որի պատճառաւ առաջ գնալ դժուարին է լինում մեզ ամենքիս.. կարդում ենք շատ անգամ «Մշակ» լրագրից միջոցաւ Հայաստանում տիրապետող մարդախանձ սովի մասին, որի անգութ և աղետալի հարուածների տակ կը հեծեն մեր համարեն եղբայրները—Հայաստանի տխուր աւերակների պահապանները, որոնք չը նայելով իրանց անտանելի և հարստահարեալ դրութեանը, երկաթի տոկունութեամբ դարերի ընթացքում պահպանեցին հայութիւնը մեր հայրենիքում—Հայաստանում, մոնղոլական աւերիչ բռնակալութեան տակ, և այդ կենդանի նահատակներին ըստ կարի օգնելու համար վաղուց ցանկանում էի ստորագրութիւն բանալ, որով և Աշտարակը օգնութեան ձեռք մեկնած կը լինէր և գէթ մի վայրկեան թեթևացրած Հայաստանի որդւոց դառն հառաչանքները։

Շտապեցի պատրաստել ստորագրութեան թերթը և «Մշակի» թերթերէն մի քանիսը ձեռքիս բռնած, որի կենդանի և սրտաճմլիկ յօդուածները քարացած սրտերը անգամ ի գութ կը շարժէին, դիմեցի իմ ծանօթներին՝ Աշտարակի երիտասարդներին և տիկիններին, որոնց սրտերում տակաւին պահվում է արդար և ազգայնութեան վեհ զգացում, և կարեկցութեան ոգի, որոնք ուրախութեամբ յայտնեցին իրենց պատրաստակամութիւնը օգնել իրենց սովատանջ եղբարց և քերց։ Ստորագրութիւնից գոյացաւ վաթսուն ու վեց րուբլի 50 կ., որից դուրս գալով փոստի ծախքը 50 կ., մնում է 56 րուբլի, որը ուղարկելով խմբագրութեանդ խնդրում եմ հասուցանել ուր հարկաւորն է և տպագրել «Մշակի» մէջ նուիրատուաց անուններն ի միամտութիւն։

Ահա նուիրատուների ցուցակը. Խաչում Շահազիզեանց 1 ր., Մելքիսեթ Շուխեանց 3 ր., Սմբատ Սիսակեանց 1 ր., Ռուստամ Տէր Օհաննէսեանց 1 ր., Գրիգոր Բաբլեանց 1 ր., Ներսէս քահանայ Տէր Օհաննէսեան 1 ր., դպիր Արշակ Թամազեանց 1 ր., Խաչատուր Քօչարեանց 1 ր., Յակոբ Բաբլեանց 1 ր., Աբգար Մակարեանց 1 ր., Պօղոս Շահազիզեանց 2 ր., Փիլիպոս Շահազիզեանց 1 ր., Մարգար Թումանեանց 1 ր., Կարապետ Փարվանեանց 1 ր., Առաքել Վարդազարեան 1 ր., Բարսեղ Բրէեանց 1 ր., Կարապետ Շահազիզեանց 1 ր., Յովհաննէս Աղատեանց 1 ր., Բաղդասար Գասպարեան 1 ր., Սիմէօն Շահազիզեանց 1 ր., Փիլիզօն Շուխեանց 1 ր., Մկրտիչ Շ. Շահազիզեանց 1 ր., Ներսէս Վարդանեանց 1 ր., Գաբրիէլ Շահնազարեան 1 ր., ոսկերիչ Խաչան Նազարեան չուշեցի 1 ր., Սարգիս Փարվանեանց 1 ր., Սարիբեկ Ոսկանեանց 1 ր., Կարապետ Գ. Գասպարեան 1 ր., Ղազար Սուքիասեանց 1 ր., Գասպար Խալիբեան 1 ր., Գէորգ Անթանեանց 1 ր., Խ. Աւագեան 1 ր., Սէր. Բոյեաղչեանց 1 ր., Սարիբեկ Աւագեանց 1 ր., Սիմէօն Կ. Շահազիզեանց 1 ր., Յակոբ Աղամեանց 1 ր., Մեսրովբ Սարգիսեանց 1 ր., Սիրական Արամեանց 1 ր., Աստուր Աղատեանց 1 ր., Կարապետ Մկրտչեան 50 կ., Գէորգ Ղափանեանց 50 կ., Ալէքսան Տէր-Խաչատուրեան 50 կ., Բաղդասար Գասպարեան 50 կ., Ոհան Ալէքսանեան 50 կ., Աղաբաբ Շուխեանց 55 կ., Սարգիս Արծրունի 40 կ., Յակոբ Ռուստամեան 20 կ., Յակոբ Արամեան 20 կ., Կարապետ Թամազեանց 20 կ., Պապիկ Արամեանց 25 կ., Արտաւազդ Բոյեաչեանց 50 կ., Բենիամին Բաբլեան 30 կ., Արմենակ Բաբլեան 20 կ., տիկին Հռիփսիմէ Շահազիզեանց 1 ր., տ. Սանդուխտ Բոյեաղչեանց 50 կ., տ. Գայիանէ Բաբլեանց 50 կ., տ. Մարգարիտ Բաբլեանց 1 ր., տ. Հերիքնազ Բօչեանց 50 կ., տ. Գիւլզար Թամազեանց 50 կ., օր. Կալիպսոյ Շահազիզեանց 1 ր., մի անյայտ տիկին 20 կ., Ջանիբէկ Աղամեանց 1 ր., Գրիգոր Վարդազարեանց 1 ր., Թադէոս Աղամեանց 1 ր., Ստեփան Շուխեանց 1 ր.։

Սմբատ Սիսակեանց

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԹԻՒՐՔԻԱ

Նոյն վիճակին ենթարկվեցաւ և Լայարդի ձգտումը Բեկեր-փաշային Հայաստանի փարչութեան գլխաւորը նշանակելու համար։ Անգլիական դեսպանի և սուլթանի մէջ եղած երկար բանակցութիւններից յետոյ, Բեկեր-փաշա թողեց Կ. Պօլիսը և ուղևորվեցաւ Հայաստան ոչ թէ գլխաւոր-նահանգապետի պաշտօնով, ինչպէս առաջարկում էր անգլիական դեսպանը, այլ իբրև վերանորոգութիւնների տեսուչ և մի և նոյն ժամանակ նրան որոշ պարտաւորութիւններ և իրաւունքներ չը տրվեցան։ Բեկեր-փաշա ուղևորվեցաւ Ալեքսանդրետա, այնտեղից արևմտեան Հայաստանը և ներկայումս գտնվում է Սիվասի մէջ։ Նրա ուղևորելը, որ այդքան աղմուկ հանեց և այդքան յոյսերի պատճառ եղաւ, վերջացաւ մի օտարոտի ճանապարհորդութեամբ, որ Անգլիայի համար այնպիսի հետախուզութեան նշանակութիւն կունենայ, որ արել է մի փորձված և Բիկօնսֆիլդի նպատակներին համակրող զինուորական։

Բոլոր այս ասածները ներկայացնում են անգլիական դիպլօմատիայի գործունէութիւնը։ Այդ բոլորին անգլիական դիպլօմատիան մասնակցում էր մի որ և է ճանապարհով։ Այժմ պէտք է ասել, թէ անգլիական դիպլօմատիան ինչ գործերին էր մասնակցում անուղղակի կերպով։ Այդ կողմից ամենագլխաւոր գործը ասիական Թիւրքիայի մէջ երկաթուղիներ կառուցանելու և նրանց գործածելու խնդիրն է։ Թիւրքաց կառավարութեանը երկաթուղիների շատ նախագծեր ներկայացվեցան։ Մի քանի նախագծեր մշակված էին թիւրքաց շահերի համեմատ։ Այդ նախագծերով առաջարկվում էր երկաթուղիներ անցկացնել Բօսֆօրից մինչև պարսկական սահմանները, որոնց ճիւղեր պէտք է ունենային մինչև Սև և Միջերկրական ծովերը։ Այդպիսի մի որոշ գծով մտադրված էր կենդանացնել ասիական Թիւրքիայի ներքին նահանգները, նրանց միջոց տալով ծախել իրանց արդիւնաբերութիւնները։ Միւս նախագծերը մշակված էին բոլորովին անգլիական շահերի համեմատ. նրանք երկաթուղու գիծ էին անցկացնում Ալեքսանդրետա նաւահանգստից մինչև Պարսից ծոցը, ճիւղեր անցկացնելով Հայաստանի մէջ։ Միւս նախագծերը ձգտում էին բաւականացնել թէ առաջին և թէ երկրորդ շահերին։ Թիւրքիան չը համաձայնեց Անգլիայի շահերի համեմատ երկաթուղիներ կառուցանել, բայց այնուամենայնիւ նա իրաւունք տուեց բանկիր Գանսոնին երկաթուղի կառուցանել Սկուտարիից մինչև Իզմիդ և այդ գիծը շարունակել մինչև երկրի խորքերը։ Այսպիսով գլխաւոր գիծը, որից կախված է ասիական Թիւրքիայի մէջ միւս գծերի անցկացնելը, այնուամենայնիւ անգլիացիների ձեռքն է տուած։ Անկարելի է ենթադրել, որ անգլիացիները հոգան թիւրքաց շահերի մասին, մանաւանդ ասիական Թիւրքիային սահմանակից Ռուսաստանի և Պարսկաստանի շահերի մասին։ Անգլիացիների աշխատանքները Մախսուսէ ընկերութեան շոգենաւերի, նոյնպէս և Բէյկօս և Սերգլի ձեռք բերելու համար անաջող անցան։ Այդ ձգտումները նոյն են, ինչ որ Սև ծովի վրա ծովային կայարաններ ձեռք բերելու աշխատանքները։

Մինիստրութեան փոփոխվելը, ի հարկէ, կը փոխի Անգլիայի արևելեան քաղաքականութեան բնաւորութիւնը։ Գլադստօն անպատճառ պէտք է դադարեցնի այն աշխատանքները, որոնք անվում են պատերազմ պատրաստելու համար, որովհետև պատերազմի համար պատրաստ լինելուց յետոյ, մի քայլ է մնում մինչև պատերազմի սկսելը։ Ռուսաստանի և Անգլիայի շահերը Արևելքում միմեանց այնքան հակառակ չեն, որքան աշխատում էր ցոյց տալ լորդ Բիկօնսֆիլդ։ Ընդհակառակը երկու պետութիւններն էլ հետևում են մի նպատակի, որ կարելի է երկու խօսքով յայտնել, քաղաքակրթութեան տարածելը։ Այդ նպատակին հասնելը ընդհանուր աշխատանքներով շատ հեշտ է, մանաւանդ այն ժամանակից, ինչ անգլիական կառավարութիւնը անցել է այնպիսի մարդկերանց ձեռքը, որոնք ի սրտէ համակրում են քաղաքակրթութեան գործին։

«ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵՆԻՑ

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 22 մայիսի։ Այսօր, մայիսի 22-ին, առաւօտը Աստուծոյ կամքով վախճանվեցաւ Նորին Կայսերական Մեծութիւն Թագուհի Կայսրուհին։ «Правит. Вѣстн.» լրագիրը հաղորդում է, որ ներքին մինիստր Մակօվ ուղևորվեցաւ Վօլգեան մի քանի նահանգները, իր պաշտօնի վարելը մինիստրի ընկեր Մարտինօվին յանձնելով։

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 22 մայիսի։ Պետական բանկի 5% տոմսակը արժէ 93 ր. 25 կ., երկրորդ 92 ր. 25 կ., երրորդ 93 ր. 50 կ., չորրորդ 93 ր. 37 կ., ներքին 5% առաջին փոխառութեան տոմսակը արժէ 227 ր. 50 կ., երկրորդ 220 ր. 50 կ., արևելեան առաջին փոխառութեան տոմսակը արժէ 90 ր. 62 կ., երկրորդ 90 ր. 87 կ., երրորդ 90 ր. 75 կ., ոսկի 7 ր. 75 կ.։ Ռուսաց 1 րուբլ Լօնդօնի վրա արժէ 25½ պէնս, ռուսաց 100 ր. Համբուրգի վրա 217 մարկ, Փարիզի վրա 268 ֆր. 25 սանտիմ։ Տրամադրութիւնը հանգիստ է։

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 23 մայիսի։ «Правит. Вѣстн.» լրագրի մէջ տպված է Թագաւոր Կայսրի հրովարտակը, որով բոլոր հպատակներին յայտնվում է Թագուհու վախճանվելը և որ հրաւիրում է աղօթել հանգուցեալի մաքուր հոգու հանգստութեան համար յաւիտենական երանութեան մէջ։ Պալատից յայտնված է, որ մայիսի 24-ին Աստուծոյ կամքով վախճանված Թագուհու դիակը կը դնվի դագաղի մէջ և կը տեղափոխվի Ձմեռային պալատի եկեղեցին։ Պալատական տիկինները և պարոնները մայիսի 22-ից պէտք է սգի ծանր հագուստ ունենան, մինչև սուգը ժամանակամիջոցների և դասակարգերի կը բաժանվի։ Զինուորական մինիստրը հրամայեց զօրքերին սգի հագուստ ունենալ կէս տարի ժամանակով, չորս կարգերի բաժանմունքներով։

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 24 մայիսի։ «Правит. Вѣстн.» լրագիրը հաղորդում է. Այսօր Աստուծոյ կամքով վախճանված Կայսրուհու մարմինը դագաղի մէջ դրվեցաւ։ Կայսրուհու մարմնի տանելը պալատից Պետրոպավլօվսկի եկեղեցին կը կատարվի մայիսի 26-ին, թաղումը 28-ին։ Պուշկինի արձանի բացանելը, որ մայիսի 26-ին էր նշանակված, յետաձգված է։

Խմբագիր—հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ